

HINTZ Marcin, **Etyka ewangelicka i jej wymiar eklezjalny. Studium historyczno-systematyczne**, Warszawa: ChAT 2007, 472 s., ISBN 978-83-60273-05-0

Rozprawa *Etyka ewangelicka i jej wymiar eklezjalny. Studium historyczno-systematyczne* porusza problem ważny i aktualny. Jedną z zasadniczych kwestii teologicznych znajdujących się dziś w centrum chrześcijańskiej teologii jest bowiem problem obecności Kościoła w dyskursie publicznym. Jest to problem natury teoretycznej, jak i praktycznej. Zagadnienie to może być rozpatrywane w ramach kręgu problemowego Kościoła – państwo lub też w obrębie refleksji etycznej. Autor wybrał tę drugą drogę. Etyka eklezjalna jako pojęcie zaproponowane przez autora dla określenia roli Kościoła w formułowaniu sądów etycznych reprezentuje jeden z modeli etyki teologicznej w ramach tradycji konfesyjnej protestantyzmu.

Problem badawczy ks. Marcin Hintz jasno przedstawia we Wprowadzeniu (s. 11-27). Autor pracy podkreśla, że chrześcijańska refleksja etyczna może być prowadzona jedynie w ramach określonej tradycji konfesyjnej. Przypomina, że próby z zakresu etyki ekumenicznej mają w dalszym ciągu charakter eksperymentalny i zagadnienie relacji pomiędzy Kościołem a etyką musi być sformułowane w ramach konkretnej tradycji konfesyjnej, w wypadku autora jest to luteranizm. Słusznie przy tym zauważa, że dopiero pogłębiona tożsamość konfesyjna może prowadzić do owocnego dialogu ekumenicznego.

Autor przedstawia stan dyskusji w obszarze ewangelickiej etyki teologicznej fundamentalnej i we Wprowadzeniu jasno określa przyjęty sposób rozwiązania problemu postawionego w tytule rozprawy. Podstawą ma być reformacyjne rozróżnienie pomiędzy *norma normans* i *norma normata*, czyli zagadnienie relacji Pisma Świętego do pozostałych wypowiedzi Kościoła (s. 22). Ks. Hintz wskazuje na dwie główne metody pracy występujące w obrębie etyki protestantyzmu, które także dla niego są ważne. Widząc ograniczenia metody biblijnej, które mogą prowadzić do fundamentalizmu, w swej prezentacji odwołuje się do metody biblijno-systematycznej, która pozwala na obiektywizację sądów.

Rozprawa składa się z Wprowadzenia, 7 rozdziałów merytorycznych, Zakończenia oraz Bibliografii. Całość zamykają: streszczenie w języku niemieckim oraz indeks osobowy, który w dużym stopniu ułatwia lekturę i ma też wartość poznawczą. Praca zachowuje właściwe proporcje, rozdziały są podobnej wielkości, każdy kończy się podsumowaniem, będącym zestawieniem wyników badawczych. Tezy mają charakter komplementarny, jedynie zakończenie pracy formułujące wnioski natury praktycznej wydaje się być zbyt krótkie w stosunku do całości rozprawy.

Od strony formalnej rozprawa legitymuje się metodologiczną poprawnością. Problem badawczy, cel, obrana metoda i struktura rozprawy zostają wyraźnie i jasno sprecyzowane we Wprowadzeniu. Autor konsekwentnie realizuje sformułowane tam cele badawcze.

Studium ks. Hintza oparte jest na bardzo rozległej literaturze obcojęzycznej, głównie niemieckiej, w mniejszym zakresie angielskiej, co wynika z założeń przedstawionych we Wprowadzeniu, a mianowicie historycznego i współczesnego powiązania polskiej myśli protestanckiej z teologią niemieckojęzyczną. Autor odwołuje się również do polskiej literatury przedmiotu. W rozdziale 6. *Etyczna refleksja polskiego protestantyzmu* omawia praktycznie wszystkie polskojęzyczne książki i artykuły z zakresu etyki ewangelickiej. Bibliografia zawiera przeszło 800 nieponumerowanych pozycji. Zestawienie nie zostało też podzielone na działy, co sprawia, że bibliografia jest w sumie mało przejrzysta. Autor tego zarzutu musiał się spodziewać, ponieważ już we Wprowadzeniu pisze, że byłoby to działaniem sztucznym ze względu na to, że wiele pozycji bibliograficznych wykorzystywano raz w sposób źródłowy, innym razem pomocniczo. Tym samym właśnie taka konstrukcja Bibliografii wydaje mu się optymalna.

Praca odwołuje się do najnowszych opracowań przedmiotu zarówno z zakresu teologii historycznej, tj. dotyczących badań nad myślą Marcina Lutra czy Karola Bartha, jak też bezpośrednio z obszaru teologii systematycznej, a ściślej etyki ewangelickiej i ekumenicznej. W największym stopniu ks. Hintz odwołuje się do dzieł swego bońskiego nauczyciela, prof. Martina Honeckera, czołowego przedstawiciela klasycznej etyki luteranckiej, którego koncepcję przedstawia jako paradygmatyczną dla polskiej refleksji etycznej luteranizmu.

Zestaw przypisów załącznikowych dokumentujących i komentujących sporządzano starannie i poprawnie. Autor posługuje się dobrym językiem, choć miejscami występują w tekście zdania zawierające pewien ładunek emocjonalny, jest to zresztą obecne również w innych jego publikacjach. Zwłaszcza w Zakończeniu spotykamy apel (s. 415) do kierowniczych gremiów Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP o podjęcie działań w zakresie formułowania dokumentów etycznych na wzór niemieckich memorandumów. No cóż, skoro autor apelu objął funkcję w Synodzie Kościoła, mieć należy nadzieję, że apel ten nie pozostanie tylko postulatem badawczym, lecz Komisja Teologiczna Synodu, której pracę Autor poddał krytyce, zajmie się formułowaniem dokumentów etycznych luteranizmu a w dalszej perspektywie włączy się w ekumeniczne działania na rzecz obrony ludzkiego życia.

Konsekwentna realizacja założeń formalnych zaowocowała wielkimi osiągnięciami treściowymi. Analizy przeprowadzone w kolejnych rozdziałach upoważniają Autora do stwierdzenia, że polski protestantyzm powinien się włączyć czy jak to pisze autor, rozpocząć „długofalowy proces formułowania dokumentów etycznych” a najlepszą realizacją tak pojętej misji Kościoła, będzie działanie w ramach etyki eklezjalnej. Jak zaznaczył to już w podtytule studium *Etyka ewangelicka i jej wymiar eklezjalny*, praca ma charakter zarówno historyczny jak i systematyczny. Jest to zgodne z tradycją protestanckiej pracy teologicznej, gdzie formułowanie sądów powinno być poprzedzone odwołaniem się do mate-

riału biblijnego i własnego dziedzictwa teologicznego. Autor ze względów metodologicznych nie nawiązuje bezpośrednio do etyki biblijnej, lecz argumentów na rzecz uprawiania etyki w wymiarze eklezjalnym poszukuje w dwóch wielkich paradygmatach etycznych protestantyzmu. Pierwsze dwa rozdziały ukazują więc dwa wielkie historyczne modele etyki ewangelickiej, w których zależność między etyką a Kościołem ma znaczenie pierwszoplanowe. Odwołanie do etyki biblijnej burzyłoby nie tylko strukturę pracy i tok narracji, lecz musiałoby prowadzić do rozwiązania całego szeregu zagadnień natury fundamentalno-teologicznej, które przekraczałyby możliwości rzetelnego opracowania w ramach jednej rozprawy. Autor dokonał swoistej redukcji, która przyniosła dobry efekt – przyjął zastane dziedzictwo etyczne Reformacji jako właściwy, pierwotny punkt odniesienia, materiał biblijny został wykorzystany w dalszej argumentacji w mniejszym stopniu. Jest to jednak zgodne z protestanckim założeniem na temat relacji pomiędzy Pismem a Tradycją.

W rozdziale 1. (*Etyka duszpasterska Lutra*, s. 29-88) ks. Hintz omawia myśl moralną Marcina Lutra. Określa ją mianem etyki duszpasterskiej. Pojęcie to nawiązuje do najnowszych badań tybindzkiego systematyka i luterologa Oswalda Bayera. Autor omawia wszystkie istotne dzieła Lutra poruszające problemy etyki fundamentalnej. Zgodnie z przyjętym we Wprowadzeniu założeniem, omówienie konkretnych rozstrzygnięć moralnych zawartych w pismach wittenberskiego reformatora ma w pracy charakter egzemplaryczny i służy jako materiał dowodowy w rozwiązywaniu sformułowanej przez autora tezy. Ks. Hintz w sposób wyczerpujący odniósł się do aktualnej debaty naukowej prowadzonej na temat moralistyki Lutra, wskazał na dawne modele interpretacyjne, odwołał się również wyczerpująco do katolickiego odczytania Lutra w teologii polskojęzycznej. W podsumowaniu rozdziału Autor sformułował tezę, że duszpasterska etyka Lutra nie ma charakteru autonomicznego, jest wpisana w całokształt jego kościelnej działalności, czego dowodem jest ich pierwotne, homiletyczne środowisko (s. 88). Jak konkluduje Autor: refleksja etyczna Lutra była realizacją funkcji Kościoła, czyli czystego zwiastowania Ewangelii.

Etyczną refleksję największego teologa protestanckiego XX wieku Karola Bartha omawia Autor w rozdziale 2. (*Etyka chrystologiczna Karola Bartha*, s. 89-135) i określa jego system mianem etyki chrystologicznej. W szczególności sposób ukazał drogę teologiczną Bartha od teologii liberalnej, poprzez dialektyczny przełom aż po koncepcję *analogii fidei* wyłożoną w monumentalnej *Dogmatyce Kościelnej*. Zgodnie z ogólnie przyjętą interpretacją, nazywa barthański program osadzenia refleksji etycznej w dogmatyce mianem „wpisania etyki w dogmatykę” (s. 118). Jest to, jego zdaniem, jedyny w swoim rodzaju program metodologiczny w ramach XX-wiecznej myśli protestanckiej. Barth swojemu opracowaniu z zakresu dogmatyki, a tym samym w jego rozumieniu i etyki, nadał tytuł *Dogmatyka kościelna*, co sprawia, że refleksja moralna Bartha ma

charakter kościelny. Jak wykazuje to Hintz, szwajcarski teolog w sposób klarowny na kartach swego wielkiego dzieła formułuje program etyki eklezjalnej, tzn. etyki w służbie Kościoła. Dla polskiej teologii ewangelickiej odwołanie do Bartha ma szczególne znaczenie, gdyż przez długie lata, za sprawą metodysty prof. Witolda Benedyktowicza, paradygmat dialektyczny był obowiązującym w polskim protestantyzmie (s. 135). Odwołanie się do Lutra i Bartha jako historycznych źródeł etyki eklezjalnej jest w pełni usprawiedliwione i metodologicznie poprawne. W teologii ewangelickiej to właśnie u tych myślicieli spotykamy się z silną koncentracją myśli na potrzebie uprawiania refleksji moralnej w ramach wspólnoty kościelnej.

Główne modele niemieckojęzycznej etyki ewangelickiej II połowy XX wieku i czasów obecnych omawia rozdział 3. (*Modele relacji pomiędzy etyką a Kościołem we współczesnej niemieckojęzycznej ewangelickiej etyce teologicznej*, s. 137-184). Analiza ta ma charakter wyczerpujący, aczkolwiek w wielu miejscach Autor jedynie sygnalizuje pewne fakty, nie dokonując szczegółowych analiz tekstów źródłowych. Autor spośród wymienionych we wprowadzeniu do rozdziału koncepcji teologicznych w sposób szczegółowy dokonał analizy tych, w których zależność między etyką a Kościołem jest nie tylko ewidentna, ale również programowa. Trafnie przy tym zauważa, że we współczesnej etyce ewangelickiej występuje pluralizm modeli, co nie oznacza, że nie można mówić o elementach wspólnych. Ten pluralizm jest wielkim problemem metodologicznym i merytorycznym etyki protestanckiej, stąd tak silny i usprawiedliwiony apel Autora o eklezjalne osadzenie refleksji moralnej.

Z koncepcji niemieckich moralistów Autor wybrał a następnie poddał drobiazgowej analizie dwa modele ewangelickiej etyki teologicznej, które określił mianem „podstawy teoretycznej etyki eklezjalnej” (s. 160). Pierwsza koncepcja to klasyczny model etyki luteranckiej bazujący na nauce o dwóch władzach, której głównym przedstawicielem w ostatnich 30 latach był i pozostaje Martin Honecker. Drugi model, to etyka zaangażowana społecznie, którą reprezentuje biskup Berlina i przewodniczący Rady EKD Wolfgang Huber. Autor omówił wyczerpująco najważniejsze dzieła z zakresu etyki i eklezjologii obydwu autorów. Koncepcja etyki eklezjalnej formułowana przez Marcina Hintza w sposób komplementarny odwołuje się do wyników badań obydwu niemieckich teologów, aczkolwiek nie jest to odniesienie epigońskie. W podsumowaniu rozdziału 3. postawione zostaje pytanie o możliwości odniesienia dyskusji etycznej teologii niemieckiej do kontekstu polskiego protestantyzmu. Autor wyczerpująco zestawia wszystkie różnice pomiędzy Kościołem diaspory a wielkim Kościołem niemieckim, następnie formułuje odpowiedź na pytanie o możliwość twórczego odwołania się do doświadczeń i wyników badań niemieckich myślicieli. Hintz wykazuje, że polski ewangelicyzm w swej dotychczasowej historii zawsze twórczo, ale i krytycznie, odwoływał się do dorobku teologicznego spadkobierców refor-

macji. Wskazuje również na dorobek etyczny Kościoła luterńskiego w Austrii, który będąc wspólnotą mniejszościową potrafi formułować eklezjalne wypowiedzi w zakresie etyki (s. 184).

Rozdział 4. (*Teologie genitywne jako wyraz ideologicznego zaangażowania Kościoła w kwestiach społecznych*, s. 185-233) wskazuje na pewien nie do końca jeszcze zamknięty problem w dziejach duchowości i teologii protestanckiej, jaki stanowią tzw. teologie genitywne, czyli kontekstualne. Autor poddaje je ocenie już w tytule rozdziału, określając je mianem ideologicznego zaangażowania Kościoła w kwestiach etycznych. Po dokonaniu typologii teologii genitywnych Autor omawia kolejno założenia teoretyczne i konsekwencje etyczne następujących programów: teologii śmierci Boga, teologii rewolucji, teologii politycznej, teologii feministycznej. Jak udowadnia ks. Hintz, niektóre z tych zjawisk były produktem wewnątrzprotestanckiego dyskursu, inne zaś stanowią problem Kościoła powszechnego. Autor podkreśla, że większość z programów teologii genitywnych była wynikiem realizacji etycznej wizji Kościoła, jednakże element genitywny zaczął przeważać nad materią ściśle teologiczną. Stąd w podsumowaniu określonym, inaczej niż w pozostałych rozdziałach, mianem rewaluacji, stwierdza, że teologie genitywne mają charakter odśrodkowy, nie troszczą się o budowanie jedności Kościoła, są programowo partykularne (s. 232) Jest to odważna teza, znajduje jednak uzasadnienie w przedstawionym omówieniu teologii genitywnych.

Wypowiedzi etyczne Ewangelickiego Kościoła Niemiec omawia rozdział 5. (*Wypowiedzi EKD jako wyraz duszpasterskiego i społecznego zaangażowania Kościoła*, s. 235-284). Autor odnajduje w tych wypowiedziach funkcje paradygmatyczne dla całego protestantyzmu. Po omówieniu genezy Memorandów EKD, wobec których autor używa terminu *Denkschriften*, autor odniósł się do wewnątrzniemieckiej debaty teologicznej na temat miejsca i roli Kościoła w dyskursie publicznym. Następnie omówił szczegółowo 4 najważniejsze dokumenty etyczne EKD poruszające istotne problemy moralne poszczególnym dekad II połowy XX wieku i budzące największe emocje w debacie publicznej prowadzonej na terenie Niemiec Zachodnich. W podsumowaniach stwierdza, że podstawową funkcją wszystkich wypowiedzi etycznych EKD jest kształtowanie świadomości etycznej wierzących (s. 284). W tym ks. Hintz jako teolog i duszpasterz widzi realizację postulatów etyki eklezjalnej przez struktury kościelne niemieckiego ewangelicyzmu i zarazem w tej działalności dostrzega punkt odniesienia dla polskiego Kościoła ewangelickiego.

Dorobek etyczny polskiego protestantyzmu od XVI wieku aż do chwili obecnej omawia Autor w sposób całościowy w rozdziale 6. (*Etyczna refleksja polskiego protestantyzmu*, s. 285-365). Rozdział ten mógłby, po pewnym rozbudowaniu, stanowić samodzielną monografię historyczno-systematyczną. Jest on jednak integralną częścią pracy, częścią wręcz niezbędną dla sformułowania tezy o potrze-

bie etyki eklezjalnej na polskim gruncie jako właściwym modelu dla środowiska polskiej diaspory ewangelickiej. Autor odwołuje się w równej mierze do tekstów oryginalnych, jak i opracowań. W szczególności w odniesieniu do literatury XVI-XVIII posiłkuje się wynikami badań uznanych autorytetów historycznych, w mniejszym stopniu sięgając do źródeł. Opracowanie polskiej etyki ewangelickiej w XX wieku ma już charakter samodzielny a wręcz pionierski. Ks. Hintz omawia kolejno poglądy moralne teologów, którzy stworzyli własne koncepcje etyczne: K. Seriniego, R. Kesselringa, W. Niemczyka, A. Jaguckiego, W. Benedyktowicza oraz M. Uglorza. Rozdział kończy podsumowanie, w którym Autor umie dostrzec i docenić szczególne miejsce prof. Benedyktowicza w gronie polskich etyków ewangelickich. W jego koncepcji Hintz odnajduje wskazania dla kształtowania autentycznej ewangelickiej etyki teologicznej.

Rozdział 7. (*Debata etyczna Kościołów ewangelickich w III Rzeczypospolitej Polskiej*, ss. 367-408) omawia debatę etyczną Kościołów ewangelickich w Polsce po transformacji ustrojowej roku 1989. Autor afirmatywnie odnosi się do przemian w Rzeczypospolitej, jakie miały miejsce w ciągu ostatnich 18 lat, podkreślając, że nigdy przedtem Kościoły ewangelickie i ewangelicy teologowie nie opublikowali tytułu opracowań, co w tym czasie. Autor podkreśla już we wprowadzeniu do rozdziału, że w wielu krajach Kościoły ewangelickie wypracowały modus formułowania wypowiedzi etycznych (s. 367), w polskich realiach mamy zaś do czynienia z chaosem formalno-prawnym, który różnym gremiom decyzyjnym powierza mandat formułowania takich wypowiedzi. Autor w sposób krytyczny ustosunkowuje się do prawa kościelnego własnej wspólnoty eklezjalnej, postulując jego korektę, nadanie mu większej spójności w kwestii legitymacji do wypowiedzi etycznych. Ks. Hintz omawia wszystkie oficjalne wypowiedzi Kościołów ewangelickich: luterńskiego, reformowanego i metodystycznego sformułowane w latach 1989-2006 a także poddaje analizie tzw. Wypowiedzi ekumeniczne, którym zarzuca brak podstaw prawnych (s. 402). Podsumowanie rozdziału podkreśla ułomności, niedostatki i mankamenty teologiczne sformułowanych dotychczas w polskim kontekście dokumentów, co zdaniem Autora wynika z braku występowania w fazie ich formułowania tzw. procesu studyjnego, charakterystycznego dla rzeczywistości EKD.

W zakończeniu pracy (s. 409-415) Autor jeszcze raz przywołuje tezy będące wynikiem badań przeprowadzonych w poszczególnych rozdziałach i poniekąd sam siebie ocenia, że: „rozprawa jest teoretycznym przyczynkiem do dyskusji na temat wypracowania formuły etycznej wypowiedzi Kościoła ewangelickiego w polskiej rzeczywistości diaspory” (s. 409). Jeszcze raz odwołuje się do koncepcji etyczno-eklezjologicznych Honeckera i Hubera, które, jego zdaniem, powinny stanowić metodologiczną i teologiczną bazę dla polskiej teologii. Zakończenie kończy apel o podjęcie przez polski ewangelicyzm działań mających na celu systematyczne tworzenie oświadczeń i memorandum etycznych. Autor patrząc

w przyszłość określa dalekosiężny cel, jakim ma być formułowanie wspólnych, ekumenicznych dokumentów z zakresu etyki (s. 415). Praca kończy się postulatem odkrywania przez polski ewangelicyzm eklezjalnego wymiaru etyki.

Od strony treściowej trzeba docenić, że w poszczególnych rozdziałach Autor bardzo szczegółowo przedstawia wyniki badań przeprowadzonych pod kątem obecności etyki eklezjalnej we współczesnych koncepcjach teologów protestanckich. Odwołuje się przy tym do szerokiego materiału bibliograficznego. Wątpliwości może budzić jedynie brak odwołania się do debaty prowadzonej w protestantyzmie północnoamerykańskim. Jest to jednak chyba świadomy zabieg, ponieważ już we Wprowadzeniu napisał, że prace teologów amerykańskich wciąż w minimalnym stopniu oddziałują na życie i teologię polskich Kościołów ewangelickich. Pewien wgląd w amerykańskie poglądy daje podrozdział 6.4.3.3. omawiający refleksję moralną ruchu ewangelikalnego w Polsce, który w dużej mierze czerpie właśnie z myśli różnych wspólnot eklezjalnych działających w Stanach Zjednoczonych. Ramy rozprawy i jej założenia usprawiedliwiają taką selekcję materiału źródłowego. Dodać w tym miejscu można jedynie, że polskiej teologii ewangelickiej przydałoby się całościowe opracowanie myśli etycznej protestantyzmu amerykańskiego, który, jak zaznacza Autor, jest przedmiotem twórczej recepcji na gruncie niemieckim.

Ad melius esse praca z zakresu etyki teologicznej mogłaby, a nawet powinna, zawierać wnioski natury praktycznej. Takowe w pracy występują, jednakże Autor powinien je bardziej rozwinąć, nie pozostając jedynie w obszarze ogólnej postulatynośności.

Piotr Jaskóła (Opole)